

INFLUÈNCIA DE LA PANDÈMIA EN LES INTOXICACIONS EN LA TERCERA EDAT

Influència de la pandèmia en les intoxicacions en la tercera edat

Jordi Puiguriquer Ferrando
Sílvia Miralles Corrales

Resum

La pandèmia de COVID-19 va comportar nombrosos canvis socials en tots els àmbits i va afectar fins i tot l'àmbit de les intoxicacions. Per aquest motiu, es pretén analitzar l'impacte de la COVID-19 específicament en les intoxicacions dels més grans de 65 anys.

Es va dissenyar un estudi retrospectiu i observacional dels intoxicats més grans de 65 anys atesos en un servei d'urgències d'hospital universitari de tercer nivell (del 1r de juny al 31 de juliol) en tres períodes de temps, de pre pandèmia (2019), postconfinament estricte (2020) i desescalada amb recuperació de la normalitat (2021).

De 1.200 intoxicats analitzats, 65 (6,43%) són més grans de 65 anys. Es va detectar una disminució de les intoxicacions en la fase de confinament (2019: 1,9% vs. 2020: 1,5%; i 2019: 1,9% vs. 2021: 1,4%; $p < 0,01$), principalment de les recreatives (per alcohol i drogues d'abús), i es van incrementar posteriorment les intoxicacions suïcides i medicamentoses (14,20% vs. 28,76%; $p < 0,01$) sobretot en més joves de 64 anys i adolescents. El grup de més grans de 65 anys es mantingué molt estable en les tres etapes estudiades pel que fa a intoxicacions.

Com a conclusions tenim que els intoxicats més grans de 65 anys van seguir una evolució similar a la de la resta de grups d'edat en la pandèmia, però sense l'increment de les intoxicacions suïcides en les etapes posteriors al confinament detectades en els altres grups. La resiliència d'aquesta etapa de la vida podria ajudar a explicar aquests resultats.

Resumen

La pandemia de COVID-19 supuso numerosos cambios sociales en todos los ámbitos, afectando incluso a las intoxicaciones. Se pretende analizar el impacto de la COVID-19 específicamente en las intoxicaciones de los mayores de 65 años.

Para ello se diseñó un estudio retrospectivo y observacional de los intoxicados mayores de 65 años atendidos en un servicio de urgencias de un hospital universitario de tercer nivel (de 1 de junio a 31 de julio) en tres períodos de tiempo: prepandemia (2019), postconfinamiento estricto (2020) y la desescalada con recuperación de la normalidad (2021).

De 1.200 intoxicados analizados, 65 (6,43%) eran mayores de 65 años. Se detectó una disminución de las intoxicaciones en la fase de confinamiento (2019: 1,9% vs. 2020: 1,5%; y 2019: 1,9% vs. 2021: 1,4%; $p < 0,01$), principalmente las recreativas (por alcohol y drogas de abuso), para incrementarse posteriormente las intoxicaciones suicidas y medicamentosas (14,20% vs. 28,76%; $p < 0,01$) fundamentalmente en menores de 64

años y adolescentes. El grupo de mayores de 65 años se mantuvo muy estable en las tres etapas estudiadas en lo referente a las intoxicaciones.

Como conclusiones vemos que los intoxicados mayores de 65 años siguieron una evolución similar a la del resto de grupos de edad en la pandemia, pero sin el incremento de las intoxicaciones suicidas en las etapas posteriores al confinamiento detectadas en los otros grupos. La resiliencia de esta etapa de la vida ayudaría a explicar los resultados.

1. Introducció

Fa uns dos anys vam concloure un article en aquest *Anuari de l'Envel·liment* en què constatarem una realitat inqüestionable: que les intoxicacions suposen un problema de salut cada vegada més habitual entre les persones grans del nostre entorn, i que aquesta prevalència ens permetia fins i tot definir tres perfils de pacients clarament diferenciats: entre 60 i 74 anys predominaven les intoxicacions recreatives —generalment per alcohol—, de 75 a 84 anys trobàvem sobredosificacions medicamentoses amb motivació suïcida, i en més grans de 85 anys predominaven les iatrogèniques per medicacions d'alt risc en persones ja fràgils (Puiguriquer, 2020).

Aquestes dades corresponien als resultats assistencials entre els anys 2011 i 2019, però a principis de 2020 tot va canviar. Els darrers mesos de 2019 es va identificar a Wuhan (província de Hubei, la Xina) un nou coronavirus (SARS-CoV-2), que actuava en un alt nombre de pacients ocasionant infeccions greus en forma de pneumònia i que sovint progressava a una fallada respiratòria i mort (WHO, 2019). Després de propagar-se de manera ràpida per tot Àsia, es va difondre arreu del món i, per aquest motiu, l'Organització Mundial de la Salut (OMS) va declarar la infecció per SARS-CoV-2 (COVID-19) com una emergència de salut pública d'interès internacional al gener i, posteriorment, al març, com a pandèmia (WHO, 2019). Segons dades de la mateixa OMS, el novembre de 2021 la COVID-19 havia estat la responsable directa de més de 5 milions de morts (Trilla, 2020).

Aquesta virulència i capacitat de contagi d'aquest coronavirus va condicionar que la majoria de governs adoptassin mesures inèdites fins aleshores, per tal de protegir els sistemes sanitaris del col·lapse i garantir-ne un mínim funcionament. El Govern d'Espanya mateix va decretar el 14 de març de 2020 l'estat d'alarma en tot el territori obligant al confinament domiciliari estricte de la població durant 99 dies.

Les conseqüències d'aquestes mesures són evidents i, fruit de la limitació en la mobilitat social, el nombre d'urgències (excepte les derivades de les diverses in-

feccions ocasionades pel SARS-CoV-2) van disminuir de manera dràstica. En el mateix període, òbviament, les intoxicacions també van disminuir de manera significativa, malgrat que no van desaparèixer completament, tal com esperaríem en una situació en què es van dictar mesures que limitaven qualsevol relació social o d'oci, tal com vam constatar en un article elaborat per la nostra unitat en col·laboració amb la de l'Hospital Clínic de Barcelona (Puiguriquer, 2020). D'aquest període, cal esmentar una dada important; si bé el nombre total d'intoxicacions va disminuir, les intoxicacions suïcides van incrementar-se, passant del 8,7% el 2019 al 20,7% el 2020.

El maig de 2021, es van començar a relaxar les mesures restrictives de mobilitat i es van reprendre activitats socials («desescalada»), la qual cosa va repercutir en un increment de les urgències i, paral·lelament, de les intoxicacions, ja en tots els àmbits i situacions (BOE, 2020).

Han estat diversos els estudis que han intentat analitzar aquests fenòmens, centrats principalment en la gent més jove (adolescents), població diana en què s'han concentrat la major part de trastorns psicosocials (Fernández-Lázaro, 2022), la qual cosa ha causat un cert ressò mediàtic per aquesta desmesurada incidència de trastorns mentals apareguts recentment en aquest grup d'edat, la generació dels «mil·lennistes». Però, una vegada més, els estudis han oblidat la gent gran.

Aquest treball té la intenció de compensar aquesta marginació històrica vers aquest grup de població que, a més de viure el confinament moltes vegades amb una soledat i un aïllament molt difícils de suportar, van ser els més afectats (més del 85% dels morts) per la mortalitat de SARS-CoV-2, perdent en moltes ocasions familiars i amics. L'objectiu de l'estudi no és altre que analitzar l'evolució de les intoxicacions en la gent gran en les diferents etapes de la pandèmia, i comparar-la amb la d'altres grups d'edat.

2. Material i mètode

Es va dissenyar un estudi retrospectiu i observacional en què vam fer una revisió dels episodis d'intoxicació aguda atesos al Servei d'Urgències de l'Hospital Universitari Son Espases en tres períodes de temps (del 1r de juny al 31 de juliol, un total de 61 dies cada període) de tres anys consecutius: any 2019 o pre-pandèmia, any 2020 (pandèmia amb confinament) i any 2021 (pandèmia amb inici de «desescalada»). L'estudi sobre l'impacte de les diferents fases de la pandèmia en les intoxicacions ateses el va aprovar el Comitè d'Ètica de la Investigació de les Illes Balears (núm. d'expedient IB 4679/21 PI), amb data 27/10/2021.

De cada període es van analitzar tres grups d'edat: més joves de 18 anys, de 18 a 64 anys i més grans de 64 anys. Es fa fer una anàlisi estadística descriptiva univariant d'algunes variables (sexe, edat, origen de l'intoxicat, causa o motivació de la intoxicació, tipus de tòxic, destí, durada de l'estada i mort).

Com en estudis precedents, en tots els grups d'edat, es van excloure les sobredosificacions involuntàries detectades en controls habituals de monitoratge terapèutic d'alguns fàrmacs (per exemple, els anticoagulants orals), així com les visites per motius legals o policials (controls d'alcohol o drogues), malgrat que el seu resultat hagués estat positiu.

En totes les fases de l'estudi s'han seguit les normes per garantir l'anonimat dels pacients i la llei de protecció de dades. Aquestes dades s'han treballat en un registre dissenyat expressament per a aquest estudi, ubicat en un ordinador del despatx de la Unitat de Toxicologia, al qual han tingut accés només els autors, que s'han compromès a guardar confidencialitat de les dades.

Es va elaborar una anàlisi estadística comparativa de variables (segons les franges d'edat definides anteriorment: més joves de 18 anys, entre 18 i 64 anys i més grans de 65 anys (grup diana de l'estudi)). Els resultats es presenten en xifres totals i percentatge de freqüències. La comparació entre variables qualitatives es va fer mitjançant la prova de chi-quadrat, considerant-se significatiu qualsevol valor de $p < 0,05$.

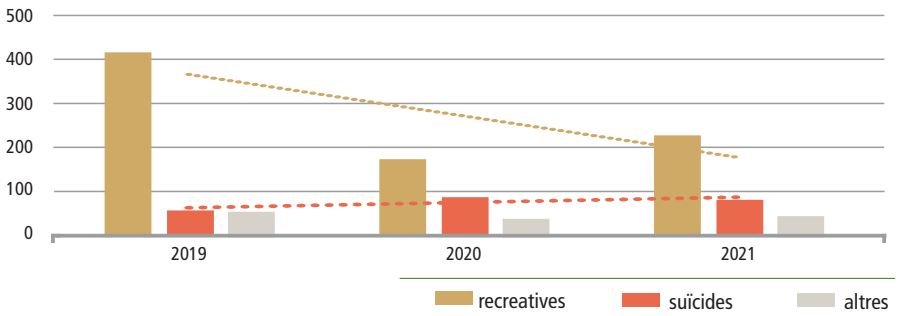
3. Resultats

Es van incloure un total de 1.200 intoxicats, 528 en etapa pre-pandèmia, 316 en la de postconfinament immediat, i 356 en la de reinici d'activitats socials, amb una disminució molt evident del nombre d'intoxicats en relació amb les urgències ateses en els dos períodes posteriors a l'any 2019 (2019: 1,9% vs. 2020: 1,5%; i 2019: 1,9% vs. 2021: 1,4% $p < 0,01$).

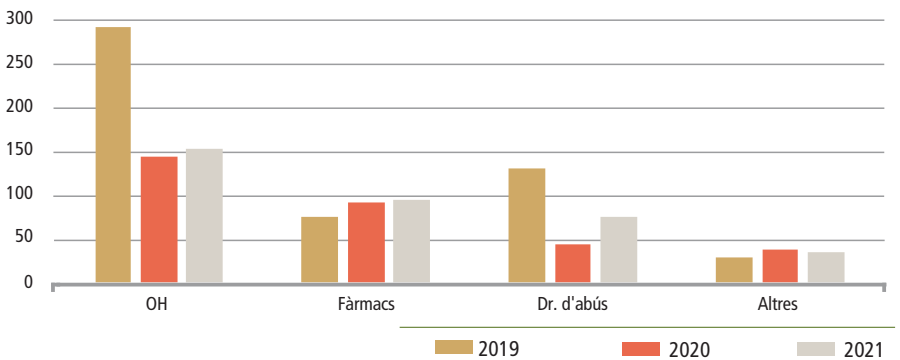
Per contra, l'edat mitjana dels intoxicats el 2020 va ser molt superior a la de 2019 ($41,3 \pm 16,3$ vs. $31,4 \pm 16,9$; $p < 0,01$), amb certa tendència a la normalització l'any 2021 ($38,3 \pm 18,0$). En els tres períodes la major part d'intoxicats eren homes, si bé l'any 2020 el percentatge (66,9%) va ser un poc més elevat que en els altres dos períodes (58,5% i 58,9%, respectivament).

Les intoxicacions suïcides van créixer de manera global en la pandèmia (8,71% vs. 21,0%; $p < 0,01$); en canvi, les intoxicacions recreatives van disminuir molt significativament (gràfic 1).

Gràfic 1 | Evolució de les causes de les intoxicacions en els tres períodes analitzats a l'estudi (de 1r de juny a 31 de juliol dels anys 2019, 2020 i 2021)

Gràfic 2 | Evolució dels tòxics responsables en els episodis d'intoxicacions dels tres períodes analitzats a l'estudi (de 1r de juny a 31 de juliol dels anys 2019, 2020 i 2021)

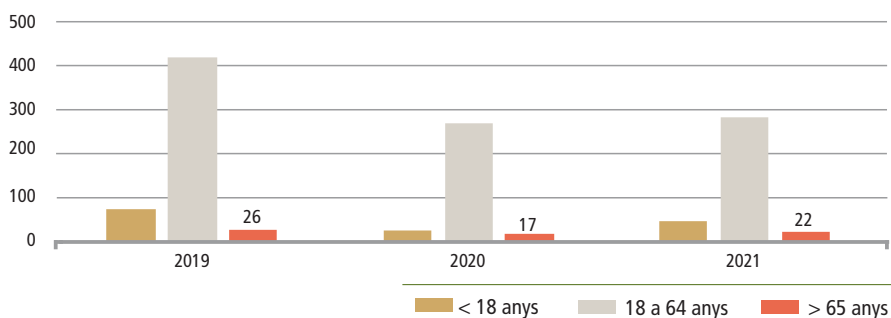

Paral·lelament, van evolucionar els tòxics responsables d'aquests episodis. Així, observem (gràfic 2) que les intoxicacions medicamentoses (14,20% vs. 28,76%; $p < 0,01$) habitualment implicades en les suicides es van incrementar globalment, i les causades per alcohol —tot i ser de les més prevalents en cada un dels trams— o les altres drogues d'abús van disminuir, principalment, en el període amb confinament més estricte.

Analitzant aquestes dades, distribuïdes segons els grups d'edat definits, veiem que el nombre total d'intoxicats més grans de 65 anys en els tres períodes descrits es manté

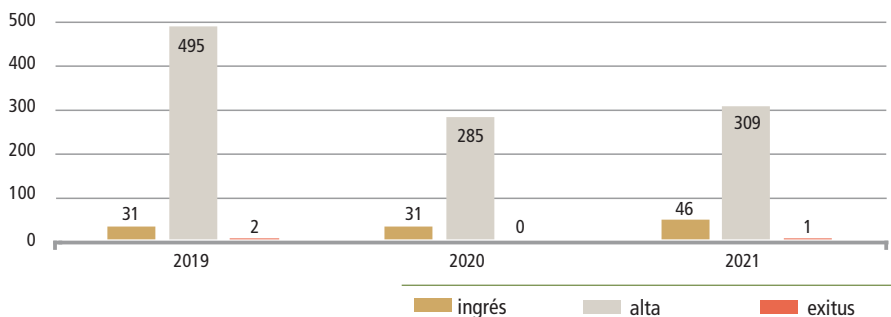
pràcticament estabilitzat o constant, cosa que no succeeix en els altres dos grups, en què s'aprecia una disminució inicial molt significativa el 2020, per tornar a incrementar-se el 2021. De manera global, els més grans de 65 anys representen el 6,43% del total (en l'estudi anterior, de l'anuari de 2019, eren el 6,7% del total) (gràfic 3) (1).

Gràfic 3 | *Distribució per trams d'edat (més joves de 18 anys, entre 18 i 64, i més grans de 65 anys) dels intoxicats atesos al Servei d'Urgències en els tres períodes estudiats*

El destí dels pacients també es va veure afectat, de manera que veiem que el percentatge d'intoxicats que va necessitar ingrés els anys 2020 i 2021 en relació amb l'etapa pre-pandèmia es va incrementar significativament (2019, 2,46% vs. 2020, 5,35%, $p = 0,05$, i 2019, 2,46% vs. 2021, 5,9% $p = 0,01$). Cal esmentar que la mortalitat per intoxicacions en el període de pandèmia va ser excepcional (un sol cas) (gràfic 4).

Gràfic 4 | *Destí dels intoxicats atesos a urgències en els mateixos períodes dels tres anys de l'estudi (de 1r juny a 31 de juliol dels anys 2019, 2020 i 2021)*

Quan analitzam els resultats partint dels diferents grups d'edat predifinitos, observam alguns punts rellevants en relació amb el grup d'edat dels més grans de 65 anys (taula 1):

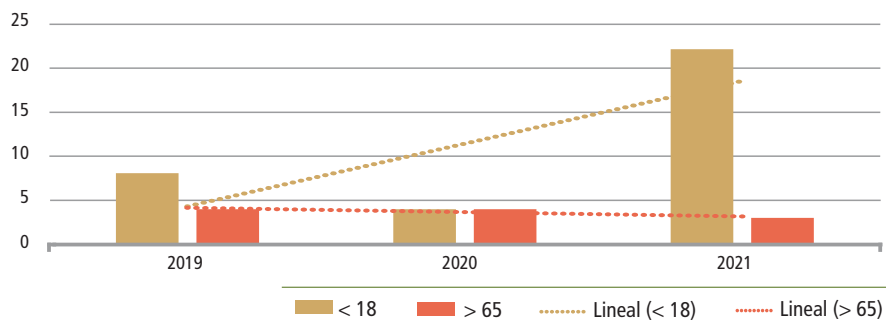
En primer lloc, que malgrat que segueixen el mateix patró d'influència de la pandèmia pel que fa a les intoxicacions, són el grup d'edat amb un comportament més estable en tots els aspectes en les tres fases de l'estudi, sense diferències significatives en cap, excepte la necessitat d'ingrés, que en el darrer període de 2021 va ser molt elevada ($p = 0,002$); la mortalitat per intoxicació d'aquest grup d'edat va ser nul·la.

La resta de grups presenten una disminució molt significativa de les intoxicacions recreatives (especialment les alcohòliques i per drogues d'abús) en l'etapa immediata al postconfinament de l'any 2020 ($p < 0,01$), per incrementar en el darrer període (desescalada) les intoxicacions amb ànim suïcida, sobretot en el grup d'edat dels més joves de 18 anys, que van passar del 10,8% el 2019 al 29% el 2021 ($p < 0,01$) (gràfic 5), mentre que en el grup de 18 a 64 anys van passar del 12,3% el 2019 al 22,2% el 2021 ($p = 0,03$) (gràfic 6).

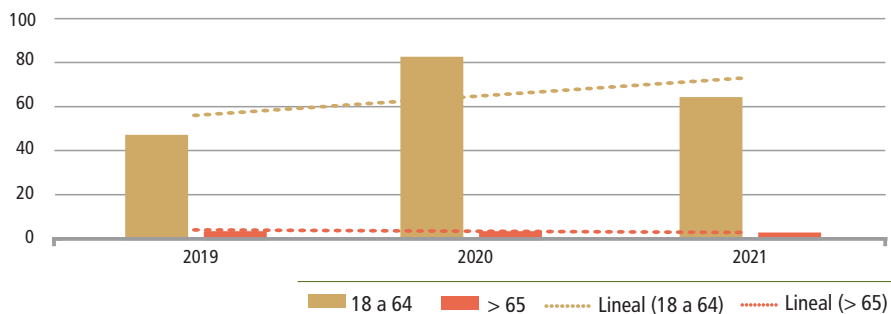
Taula 1 | *Distribució per grups d'edat predifinitos i anys dels intoxicats atesos, segons tipus de tòxic implicat, causa de la intoxicació i destí del pacient després de l'assistència al Servei d'Urgències*

	2019			2020			2021		
	< 18 a	18 -64 a	> 65 a	< 18 a	18 -64 a	> 65 a	< 18 a	18 -64 a	> 65 a
Tòxic implicat									
OH	38	241	15	5	130	9	14	128	11
Fàrmacs	10	56	9	6	80	6	19	67	8
Droga d'abús	12	119	0	2	41	0	8	66	1
Altres	14	12	2	12	23	2	5	27	2
Causa d'intoxicació									
Recreativa	38	360	15	7	159	9	23	194	11
Suïcida	8	47	4	4	82	4	17	64	3
Altres	28	21	7	14	23	3	8	30	8
Destí									
Ingrés	8	17	6	2	26	3	12	26	8
Alta	66	411	18	23	248	14	34	261	14
Mort	0	0	2	0	0	0	0	1	0

Gràfic 5 | Comparativa entre les intoxicacions per motivació suïcida dels més joves de 18 anys i els més grans de 65 anys en els tres períodes ($p < 0,01$)

Gràfic 6 | Comparativa entre les intoxicacions per motivació suïcida del grup de 18 a 64 anys i els més grans de 65 anys en els tres períodes ($p = 0,03$)

4. Discussió

No hi ha cap dubte que, globalment, la pandèmia de COVID-19 ha ocasionat canvis clínics i epidemiològics en el tipus d'intoxicacions ateses als serveis d'urgències, que, recordem, representen la punta d'un iceberg que ens aproxima, com a indicador, al consum de tòxics en la nostra societat. Aquests canvis detectats en el transcurs d'aquests tres anys han anat adaptant-se als diferents escenaris de les mesures legals i socials dictades per combatre la pandèmia.

Les restriccions inicials, amb un confinament molt estricte, van ocasionar la disminució, i no desaparició, com caldria esperar, de les intoxicacions en àmbit recreatiu. Disminució que es va compensar, en part, en el darrer estiu analitzat (l'any 2021), en què encara es mantien vigents les quarantenes als residents del Regne Unit que viatjaven al nostre país, que recordem que és un dels orígens més habituals del turisme que arriba a les Illes Balears (Haro, 2021), i estaven prohibides encara algunes de les activitats lúdiques o d'oci més atractives per a aquest tipus de turisme com discoteques, concerts o d'altres.

Gunnell (2020) ja ens alertava d'un probable increment en el nombre de problemes psicològics i d'un creixement del risc suïcida durant la pandèmia, i els nostres resultats coincideixen en aquestes previsions, amb un increment notori de les intoxicacions per aquests motius, tant l'any 2020 com el 2021, en relació amb l'etapa pre-pandèmica. Lamentablement, aquestes previsions es van quedar curtes, ja que els efectes psicològics s'han incrementat en la fase postpandèmica, principalment en la població més jove.

Pel que fa al grup de més grans de 65 anys, objectiu principal d'aquest treball, ens ha sorprès comprovar que, tot i seguir la tendència global en la majoria de variables de l'estudi, s'ha comportat com el grup d'edat més estable en aquestes tres etapes, i sobretot sense l'increment desmesurat de les intoxicacions suïcides com en els altres dos grups. Si tenim en compte que els més grans de 65 anys van ser el grup amb una mortalitat més elevada, derivada de les conseqüències físiques ocasionades per la COVID-19, i que, en moltes ocasions, van patir el confinament sols, fins i tot allunyats del seu entorn més proper (familiar o amics), hom esperava que això hagués repercutit, com segur que ho va fer, en el seu estat anímic i psicològic, però no es va traduir en un increment de les intoxicacions amb motivació suïcida.

En canvi, altres grups d'edat, com els joves i adolescents, més protegits socialment de l'aïllament dictat pel confinament, i molt més avesats a l'ús de la tecnologia i xarxes socials per poder comunicar-se amb el seu entorn malgrat les restriccions, pel que sembla han estat els més afectats. Ben segur, sorgiran estudis pròxims que analitzaran exhaustivament aquest fenomen, pel qual la sociòloga Montserrat Nebreda ha batejat aquest grup com la «generació de vidre».

Sense voler aprofundir en les causes que explicarien aquests resultats obtinguts, ja que cap dels autors no som experts en el coneixement de les ciències que les estudien, és més, la majoria de lectors d'aquest anuari tenen més coneixements que nosaltres en aquest àmbit, hem de dir que creiem que una de les principals causes que podria ajudar a entendre els resultats és, precisament, l'edat mateixa. Les persones incloses en aquest grup de més grans de 65 anys van néixer, com a poc, en postguerra mundial i espanyola (si no és que la van viure), la qual cosa els va aportar una capacitat de

supervivència imprescindible, dotant-los de recursos interns per tirar endavant i adaptar-se a mancances o situacions molt més precàries que les actuals. Sense voler atribuir a aquesta resiliència vinculada a l'edat tot el protagonisme que ajudi a afirmar els resultats, creiem que representa un aspecte idiosincràtic fonamental i que mereix reconeixement.

L'objectiu del treball era, una vegada més, fer visible aquest grup de més grans de 65 anys en un estudi que analitzà les repercussions socials i clíniques, en aquest cas toxicològiques, de la pandèmia. Amb les dades obtingudes podem concloure que, si bé ha seguit l'evolució de la resta de població pel que fa a intoxicacions en les tres etapes (disminució inicial de les recreatives per alcohol i drogues d'abús en el confinament, amb reactivació d'aquestes amb la desescalada), el grup de més grans de 65 anys s'ha mantingut molt estable en els tres períodes, i aquest fet probablement està relacionat amb una resiliència vinculada a l'edat, sense l'increment de les intoxicacions suïcides que han patit els altres grups, sobretot els adolescents.

Referències bibliogràfiques

Fernández-Lázaro J. C., Moya-Gómez, I., de la Maza, V. T., Castany-Capdevila, E., Luaces-Cubells, C. i Martínez-Sánchez, L. (2022). Efecto del confinamiento en las intoxicaciones pediátricas. *Emergencias: Revista de la Sociedad Española de Medicina de Urgencias y Emergencias*, 34, 2020-2.

Gobierno de España (28 de juliol de 2021). *Estado de alarma*. <https://www.lamoncloa.gob.es/covid-19/Paginas/estado-de-alarma.aspx>.

Gunnell, D., Appleby, L., Arensman, E., Hawton, K., John, A., Kapur, N., Khan, Murad M. i O'Connor, R. C. (2020). Suicide risk and prevention during the COVID-19 pandemic. *The Lancet Psychiatry*, 7(6), 468-471.

Haro J. (2021). UK tourists return to Spain: flight bookings triple since change to quarantine rules. *El País*. <https://english.elpais.com/economy-and-business/2021-07-20/uk-tourists-return-to-spain-flight-bookings-triple-since-change-to-quarantine-rules.html>.

Nebrera, M. (2021). Generación cristal. *El Nacional*. https://www.elnacional.cat/es/opinion/montserrat-nebrera-generacion-cristal_611636_102.html.

Puiguriguer J. i Miralles S. (2020). Intoxicacions a la tercera edat. *Anuari de l'Envel·liment. Càtedra d'Atenció a la Dependència i Promoció de l'Autonomia Personal*. Universitat de les Illes Balears. 285-298.

Puiguriguer-Ferrando J., Salgado-García E., i Nogué-Xarau S. (2020). Emergency-department-treated poisonings during home confinement for the COVID-19 pandemic. *Emergencias: Revista de la Sociedad Española de Medicina de Urgencias y Emergencias*, 32, 300-1.

Real Decreto 956/2020, de 3 de noviembre, por el que se prorroga el estado de alarma declarado por el Real Decreto 926/2020, de 25 de octubre, por el que se declara el estado de alarma para contener la propagación de infecciones causadas por el SARS-CoV-2. *Butlletí Oficial de l'Estat*, 291, de 4 novembre de 2020, 95841-95845. <https://www.boe.es/buscar/pdf/2020/BOE-A-2020-13494-consolidado.pdf>

Trilla, A. (2020). Un mundo, una salud: la epidemia por el nuevo coronavirus COVID-19. *Med Clin (Barc)*, 154(5), 175-177.

WHO (2020). *Coronavirus 2019*. <https://www.who.int/director-general/>.

Autors

JORDI PUIGURIGUER FERRANDO

Barcelona (1961). Llicenciat en Medicina per la Universitat Autònoma de Barcelona i doctor en Medicina per la Universitat de Barcelona. Metge d'Urgències i des de l'any 2006 coordinador de la Unitat de Toxicologia adscrita al Servei d'Urgències de l'Hospital Universitari Son Espases. Investigador principal del grup consolidat de Toxicologia Clínica en l'àrea de Neurociències de l'Institut d'Investigació Sanitària de les Illes Balears (IdISBa). Patró fundador i vocal de la Fundación Española de Toxicología Clínica (FETOC). Els darrers deu anys ha estat autor de més de 40 articles o publicacions en revistes nacionals i internacionals, sempre en l'àmbit de la toxicologia i les urgències. En aquest treball, ha estat el responsable del projecte, la recollida inicial de les dades, l'anàlisi de resultats i la redacció final.

SÍLVIA MIRALLES CORRALES

Tarragona (1963). Infermera, diplomada a l'Escola d'Infermeria de la Vall d'Hebron (Barcelona). Especialitat de llevadora a l'Hospital Clínic de Barcelona. Curs de Postgrau en Salut Pública i Comunitària de la Universitat de Girona. Comare del Centre de Salut Son Rutlan, adscrit a la Gerència d'Atenció Primària de Mallorca. Màster en Gestió de Cures d'Infermeria de l'Escola d'Infermeria de Santa Madrona (Universitat de Barcelona). Professora associada de la Unitat Docent d'Infermeria Obstètrica i Ginecològica (comare) de la UIB entre els anys 2004 i 2010. Col·laboradora habitual en alguns treballs epidemiològics d'investigació del grup consolidat de Toxicologia de l'IdISBa. En aquest treball, ha estat la responsable del processament i depuració dels resultats, de l'elaboració de figures i de la correcció d'estil i lingüística.